

פרשת "משפטים"

הערב נדבר על מכשפים ומכשפות. בפרשה שלנו, פרשת "משפטים" ישנו משפט בן 3 מילים שעורר את סקרנותי: "מכשפה לא תחיה" (שמות כב יז). זה לא סתם משפט אלא חוק, הכתוב בין שאר החוקים החשובים של הפרשה.

עצם קיומו של החוק הקצר הזה מעיד שמעשי הכשפים לא היו זרים לעם ישראל, והדבר לא מפליא כלל וכלל: הלא העם חי בסביבה תרבותית-חברתית שמעשי הכשפים בה היו נפוצים מאד. הצורה החד-משמעית שבה מנוסח החוק מעיד שבענין זה אין פשרות ואין הקלות, והוא מזכיר לי בצורת הניסוח התקיפה והמחייבת שלו דיברות כגון: "לא תרצח", "לא תנאף" ו"לא תגנוב".

אני מבקשת להסביר כאן כמה מילים הנוגעות למעשה הכישוף בכללו. המילה "**כישוף**" פירושה בלועזית "**מאגיה**". זהו ניסיון לשלוט על כוחות נסתרים, או לנבא עתידות באמצעות מילים או פעולות. מילים נרדפות לכישוף הן קסם, מעשה להטים, אחיזת עיניים, מעשי נפלאות וכו'. הכישוף, או המאגיה, מתחלקים לשני סוגים עיקריים:

(1) "**מאגיה שחורה**" שמטרתה לפגוע ולהזיק והיא היתה נפוצה בכל תרבויות המזרח הקדום, למרות שהיתה אסורה.

(2) "**מאגיה לבנה**" שמטרתה להגן מפני הכישוף הרע, היא חיובית, מועילה ומותרת.

כל זה אצל הגויים. אצלנו המצב שונה. היהדות שוללת כל מעשה כישוף ומזהה אותו עם עבודה זרה. במקרא מכונה הכישוף "תועבות הגויים" (דברים יח ט-יב, מלכים א טו כג, מלכים ב כא ו, דברי הימים ב לג, ו). **בספר דברים** (יח י-יא) מפורטים סוגי הכשפים שדינם מוות: "...מעביר בנו ובתו באש, קוסם קסמים, מעונן ומנחש ומכשף; וחובר חבר ושואל אוב וידעוני ודורש אל המתים..."

מעונן הוא אדם שקורא בעננים או בעונות השנה, **מנחש** הוא אדם שמנחש את העתיד באמצעות קפה, מעוף הציפור, תזוזת העלים על העצים וכיוצא בכך ו**חובר חבר** הוא אדם המכשף בעיקר על-ידי לחישה והשבעה. **שואל אוב וידעוני** הם אנשים שכוונתם להעלות מהשואל את נפשות המתים כדי שיגידו עתידות.

קסוטו כותב שהאיסור על מעשי כשפים נובע מההשקפה הישראלית על מהות האלוהים. העוסקים בכישוף מתכוונים להשפיע על הטבע או על בני האדם בתחבולות שלפי דעתם אין בכח האל להתנגד להן, או אף להשפיע על האלוהות עצמה ולהכריח אותה לעשות את רצונם. לכן רואה התורה במעשי הכישוף כפירה בשלטונו של ה' על העולם וכל העוסקים במעשים אלו דינם מוות. בספר דברים הנימוק קצת שונה: המטרה היא

להבדיל בין עם ישראל לבין העמים האחרים: "כי אתה בא אל הארץ אשר ה' אלוהיך נותן לך, לא תילמד לעשות כתועבות הגויים ההם" (דברים יח ט). הפוסקים עצמם נחלקו בדעתם אם האיסור הוא משום שיש ממש בכשפים או שאין בהם ממש וכל ענינם הוא שטות והבל והם נאסרו בגלל שעובדי עבודה זרה האמינו שהם ממשיים (פיהמ"ש לרמב"ם עז ד ז; רמב"ם עז יא טז). אם זאת יש לציין שניתן למצוא בקרב עמי המזרח הקדום כמה חוקים שמתייחסים לאיסור השימוש במאגיה השחורה. למשל בחוקי ח'מורבי (מלך בבל) ישנו חוק הדין בשאלה מה דינו של אדם שהעליל על חברו שעסק במאגיה שחורה. ובכן, את החבר זרקו לנהר; אם טבע – סימן שבאמת היה מכשף ואם ניצל, כי כנראה ידע לשחות, – הרגו את המעליל.

המקרא, בכללותו, מאמין בצורה מוגבלת בכוחו של הכישוף משום שהוא היה עובדה קיימת. התעלמות מוחלטת מהמאגיה היתה בלתי אפשרית ולכן נמצאה מין דרך ביניים: לעיתים מעניק אלוהים לאדם כלשהו כוח מאגי מסוים, לזמן מוגבל, כדי שיוכיח את כוחו הגדול של האלוהים, ובכך לחזק את אמונתו של העם באלוהיו. כאלו היו להטוטיהם של משה ואהרון לפני פרעה, המקרים של יוסף וחרטומי מצרים (בראשית מא) או דניאל והמכשפים בחצרו של מלך בבל (דניאל ב). להטוטים, קסמים ופלאים קיימים בעולם אך מקורם הוא רצון האלוהים לבדו.

מעשי כשפים אסורים אך לא לחלוטין. במסכת סנהדרין (סח, עא) כתוב שמותר לאדם **ללמוד** הלכות כשפים **ולהתנסות** בהם כדי לדעת להבחין במכשפים. כך נהג רבי אליעזר שהיה בקי בדרכי הכישוף: הוא ידע למלא שדה בקישואים על-ידי אמירה של כישוף ולאחר מכן לעוקרן על-ידי אמירה אחרת. גם הדיינים שישבו בסנהדרין היו צריכים לדעת על כישוף (סנהדרין יז א; מנחות סה א) ורש"י מסביר שהכוונה היתה שידעו להשתמש באופן ממשי בכוחות כישוף, כדי להעניש בשעת הצורך והרמב"ם מוסיף שהכוונה שיכירו את תורות הכישוף כדי לשפוט את העוסקים בכך, כלומר זה הותר לדייני הסנהדרין לצורכי עבודתם. ישנם פוסקים שהתירו שימוש בכישוף לצורכי ריפוי בנימוק שבדורות מאוחרים יותר כבר לא עסקו בכישוף לצרכי עבודה זרה (שו"ת נחלת שבעה חב סי' עו). הפוסקים גם הבחינו בין כישוף לבין אחיזת עיניים ובין מעשה שדים לכישוף, אבל אני לא אכנס לזה (סנהדרין סז עב). סוג כישוף מותר הוא כישוף המתבצע על-ידי צירוף אותיות שמותיו של אלוהים. כך, למשל, יצר רבא אדם על-ידי צירופי שמות הקודש (סנהדרין סה עב). זוהי גם דעת הקבלה הגורסת שהשימוש ב-72 שמות האלוהים אינם נחשבים לכישוף כי הם חלק מחוקי היקום ועל כן הם מותרים.

למי שעוד זוכר, הרי שהחוק הזה כתוב בלשון נקבה "מכשפה לא תחיה". אבל אני לא מציעה לגברים היושבים פה למהר ולשמוח. ישנה ברייתא של חז"ל (תלמוד בבלי, סנהדרין סז א) וזו לשונה: "תנו רבנן: "מכשפה" - אחד האיש ואחד האשה, אם כן מה תלמוד לומר מכשפה? מפני שרוב נשים מצויות בכשפים". בעקבות זאת הולך רש"י: "מכשפה לא תחיה אלא תומת בבית-דין, ואחד זכרים ואחד נקבות, אלא שדיבר הכתוב בהווה שהנשים מצויות מכשפות". במקרא מוזכרות 2 נשים מכשפות: אחת היא בעלת האוב בעין-דור (שמ"א כח ז-טו), שהמלך שאול פנה אליה, למרות שהוא עצמו ציווה לבער את בעלי האוב והידעונים מן הארץ, כמצוות התורה. השניה היא איזבל, אשת אחאב מלך ישראל, שעליה העיד המלך יהוא ש"כשפיה רבים" (מל"ב ט כב) אך אין לכך שום הוכחה כתובה. רק במסכת סנהדרין (פ"ו מ"ד, דף מ"ו) מסופר על ציד מכשפות ממשי, שנערך באשקלון, ובו ציווה שמעון בן שטח להוציא להורג 80 נשים שהואשמו בכישוף. במקרא מוזכרים גם מכשפים: מכשפי פרעה ומכשפי נבוכדנאצר, שכבר הזכרתי, ומבני עמנו מופיעים המכשפים בדברי הנביא מלאכי: "וקרבתי אליכם למשפט, והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים לשקר..." (מלאכי ג ה). מלאכי חי בזמן שיבת ציון, בימי עזרא ונחמיה, והדבר מוכיח שהשבים לציון לא התרחקו ממעשי כישוף. ירמיהו קורא לעם "ואתם אל תשמעו אל נביאיכם ואל קוסמיכם ואל חלומותיכם ואל עונניכם ואל כשפיכם..." (כז ט), כל אלה שמות נרדפים מפיו לנביאי השקר. ובספר ויקרא יש שיויון מוחלט בין המינים: "ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מות יומתו, באבן ירגמו אותם..." (כ כז).

ר' יונה אבן ג'אנח, בלשן ומדקדק עברי במחצית הראשונה של המאה ה-11 בספרד, כותב (ספר הרקמה) שסיום המילה באות הא' לא מעיד שהמילה היא ממין נקבה. למשל: "דגה" היא לא הנקבה של הדג אלא שם עצם קיבוצי לכל סוגי הדגים בים; "חסידה" איננה הנקבה של האדם ירא השמיים המכונה "חסיד" אלא היא שם של ציפור; כך הדבר גם עם המילה "מכשפה" שהיא שם עצם קיבוצי לכל העוסקים במקצוע הכישוף. ואני אומרת בפשטות: עשרת הדיברות כתובות בלשון זכר ואף אישה עוד לא טענה שהן לא חלות עליה, אז כך גם עם החוק הזה. הוא חל על נשים וגברים כאחד וכולנו מצויים לשמור אותו.

שבת שלום!

רותי לייף